M. T. B. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

No. Ref. / Ser. 1527

Title: Tarka Dipika

1527

InComplete

C

	:	: Tarka Dipika	: Title
	:	:	: Author
	:	:	: Editor
	:	:	: Year, Vols.
SLC	:	:	: Publisher
1527	:	: Pages 163	: Remarks

= मायसाधनथा॥१
= अप्रकृतव्याप्यता:२ = तर्कस्य व्याप्तिः ... तिद्वत्वात् न तु ... आश्रयः तर्के ... तन्निष्ठ ... [illegible]

...सः॥ प्रत्यादांबुजद्वंद्वं गालिः छल्लादिवसुशशुरा [illegible] तस्मै दक्षी तं वंदे गिरिजापिदं॥ न तु किं तर्कलक्षणं। व्याप्यारोपेण व्यापकारोप
इति चेत् आत्मा अखंडाद्व्यापकत्वात् अद्विषमेसं प्रमितत्वर्तितत्वात् अर्थः स्यात् इत्यत्राप्याप्यादकादार्न दिक्कापिव्यापिरहित्वात् व्याप्यं च सवितर्वा। व्याप्यव्यापक
भावाशिरर्जत्वात्। व्याप्तिरहितप्यत्कौविशदीश्वरः कर्तास्यात् तदिषिटः स्यादित्यादिकापित्तकौ स्यात् आपत्तिं चक्रमयोपवादौ व्याप्यसं स्वतनलक्षणं व्यापकत्वं।
इतेनातिव्याप्यापकप्रसंकृतं। अत्रपरातव्याप्यप्रतिव्यापकप्रसंक्तेनतर्कहतिचत्कर्कलक्षणं प्रकरदसंप्रमार्थत्वात्। नापि प्रमाणानुग्राहक प्रवर्तकत्वं तत्लक्षणं। व्याप्तिरहित
त्वं तथाहकत्वासावात्। व्याप्तिमत्वमाधाप्य प्रकवादति। व्यापकत्वाचआभमानेपिव्याप्तिमत्वाभात्। न च प्रसंकन्धादद्राप्रसेइनेकिंव्या व्याप्तिः निरूप्यापकं चान्यच्च। आद्यस्या
प्रमानपिसद्भावात्। न द्वितीयं प्रतिबन्धमानेनस्वीकृतं साध्यात सिद्धसाधनत्वात्। अन्यस्य धातुपत्लेनात्। तर्कोपमानदारोगक्यचं तर्कश्च प्रमानं गवाद्युपपत्तिः प्रमाणानुग्राहक
त्वाद्यादशादावपिविद्यमानत्वात् इत्यतिव्यापकत्वं युक्तिविसतीतिविशेषण। दादाषः इतिवत्। न युक्तिः किं तर्कोनुमानं वा। नाद्यः आनीश्वरानपाद्ये। न द्वितीयः अनु
मानत्वप्रत्यत्वतर्कव्याप्त्यनुमानंगवाद्युपपत्तेः। अत्रोच्यते। अत्रपरातव्याप्य तिव्यापकप्रसंक्तं तर्कः। व्याप्तिं च तर्कत्वोदादेण वस्त्वानः वा। तथा चैतन्न समानात्
र्थनतिव्याप्यकप्रसंकृतं व्याप्याराप्यव्यापकाराप इति चेत् तर्कल क्षणं कल्पनात्॥ नतु कथमारापप्रतर्कोत्पन्नुव्याप्त्य धूमानिसिद्धप्रमा।
त्वोऽधः पर्वतादाभ्रम्निमत्वं न तत्वचिति वदति। तनास्त्याचा समारापिता। नववितिप्रातव्यासमारापिता। व्याप्यावा सो धूमाभावे वन्हिव्यापयवहिं। धूमाभा
वश्च प्रतिव्यापकव्याप्याराप्यारोपप्रमाणसिद्धधूमाभावाराप क्रिस्मात। नतु॥ द्विपर्वक ... तु। कप्रमाराप: तत्र तु वन्दिश्चैकाः तासांरोपवन्हिपर्वकः आहार्य-
रोपइतिविधिसंनवात्। तत्रारोपितस्य प्रदंकरतमित्यादिका॥ आहार्यारोप उद्बोधप्रतिमाश्रयं नाराप्यापादिका न चारापात्तस्य चतत्पाति। उपायाऽनतवप्रसंगः॥ व
पर्वमप्रसिद्धमात्रप्रमाणानुत्कुल्तत्वसंगत्वात्। तथाहि। अधूमवानूनमवति। आलावद्विमानपित्तवति। इतितत्रो व्याप्यारोपव्यापकाराप इति तल्लक्षणं। इति कल्पनात्। य
दिवातर्कस्यथद्वारास्ताप्रमाणंकारणंतर्कस्याधिकरणंवातर्कइति तल्लक्षणं। न च तर्कस्य व्याप्तिमत्वं तर्कोधमानायारोके। व्याप्तिमवपितर्कस्यानुमानविलयात्। तथाहि यदि
निमम् ... न तर्हि नितिधूमः स्यात्। इत्यादौ तर्कोहदीति धूमाग्निरग्निमत्वात्। इत्यस्य हेतोः संदिग्धत्वात् दृष्टात्। प्रमाणप्रमितेन ... साधत्वकालात्ययतत्वात्। इति सच बाधास्ताला
शत्त्व ... रतरायप्रकृत्कानवस्थाप्रतिबंदीकल्पनालाघवकल्पनागारवत्वकर्योपवाद्वैव्याप्यादिलिपकादशप्रकारस्तर्कः। विरुद्धसम्प्रत्यय्यागात्। अन्यथयस्त्राने
नद्याप्तग्णामाथाश्च ... स्यान्यापत्नाणि तर्कतराश्रय॥ तर्कस्य पूर्वोपस्थितमव्याप्तिसंगगारणद्वितवं वक्ककं। स्वीयात्मादाराधप्रकाः पन्नम्॥ याद्यपरि।

= अनुमानाविरहीनं यमनुमानराधित्वे तर्कस्य पदरुपयानि॥

= प्रमाणप्रमाणं प्रमेया दुष्टदर्शनाविचारप्रस्वप्रमाण ... स्मादिप्रत्ययप्रमाण ... प्रतिगतिरिक्तवाधिमरुक्ता आत्मायादि॥=६

इारसाद्यं प्रतिबंदी। समर्थकल्पकल्पनाकल्पनालाघवं। समर्थनकल्पनाकल्पनागौरवं। प्रमादर्शनं समर्थाः। तासो कदेशेवान्योन्याश्रयादि। अत्रतिसमाश्रयं अप्रधानं परस्परात्मोतं
विद्यास्यं इति लक्षणानि। तत्र व्याघात ककदाहरणं विवादाध्यासितं कार्यं प्रधान ... कार्यत्वात् घटवत्। इत्यत्र कार्यत्वं च स्वप्रधानं प्रत्यत्वं माचत्। किंप्रायकं इति वां कितं का।
र्यचाप्रधानकत्वस्य ... परस्पर परिहारायत्तं तेन विरुद्धधर्मत्व सम्बन्धात्कर्मीयमाने व्याघातः। आश्रयः परस्परं परिहाराद्वतिं ... सबन्धस्य कर्मीयमाने व्याघातः इति
धाद्यत्वम्प्रमावाणः घटत्वं सत्वार्थी अद्य घटप्राग्स्वास्मासत्त्वाद्वा नास्ति प्रकृत तत्स्यात्। तन्न किं प्रकृतेविशाया सिंनो ... कथं नियामका ... नियमस्यासिद्धि।
असिद्धौ नकिं तत्र सप्रवप्रमाण ... समयाच। अत्र ... न वस्याद्य ... व्यधिकरणे नात्वा ... नदा ... तत्र अथवक्तेनेप्रापकदा ... लक्षणत्वात्।
तथा ... लक्षणमात्माधिकरणत्वेन ... द्वितीयं ... यथा ... सादस्य प्रायमिति ... प्रसिद्ध।
माणानुमानत्वाल्लाघवः स्यात् ... व्याप्यव्यापक साधनस्यात् अथ ... पृथिवीत्वप्रकृतं ... दिकं इति ... व्याप्तिर्
वात्। व्याप्त्यव्याप्तस्यानि ... तद्विप्रकृतापितत्वं तथाहि। प्रत्यक्ष। माणं तत्र ... प्रमाणं तद्धिद्याप्यमित्यात्। नो चेत्
सिद्धत्वास्यात्। अप्रमाणमिति ... विशेषांतरं तत्प्रमा। णं तद्धितत्र ... प्रमाणं द्वितीयं ... प्रमाणमाद्वितीय
द्वितीयप्रथमं इतियास्त्विद्धत्वप्रमाणं तत्र ... तवतियस्य। ... प्रकृतं सन्दिद्वितीया विशेषः प्रमाणां ... प्रमाणं तत्स्यात्॥
व्यापकविरुद्धोपलब्धौ नो ... स्यात् अप्रमाणं ... द्वितीया प्रतीती। ... प्रमाणं तद्धि इति प्रथमः प्रमाणं ... किंच प्रथमं द्वितीया
द्वितीया ... प्रथमं इति। आद्यपूर्वं ... व्याप्ति ... प्रमाणं ... प्रमाण ... विपरीत ... रीत्या
... अप्रमाणं ... अथ ... तर्कस्य प्रमाणत्वं ... व्याप्ति ... प्रमाणं ... अप्रमाणत्वं नस्यादिति॥
अथ ... प्रकृत व्यापक विरुद्ध ... कारणाभावात् ... कल्पते ... अंकुरादी ... तरमित्यनवस्था ... पिदात ... नवत्यप्रमाण
तत्कार्यस्य ... कारणपरंपरानुमाने ... कल्पकस्यापि कल्पनीयत्वात्। तत्कल्पक परंपरा ... स्वत्वात्। ... कल्पका
तदोषः ... प्रतिकूलतर्कस्य ... प्रमाणं तस्य दोषः तर्हि द्वितीयापि प्रथमप्र।
माणं ... समानस्य ... यथा ... अथ किंचित् विरोधं परिहारस्यं कल्पनासि तस्याप
... अ ... तेन ... प्रमाणं ... नेयं तेन यत्वमितं तद विषयी ... प्रमाण प्रयतिश्रोत्रं श्रोत्रप्रमाणकराहमात ... विषयीत्व ... प्रमाणं ... नवति स्वयं ... विशे
... विशेष: तद्विषयीत्व ... विशेषः प्रमाण ... निवर्तक ... ६

[illegible]

=यतः प्रतिबंधकाभावे कार्यं जायते तदभावे च स निष्प्रतिबंधके कार्यं न जायते इति कार्यान्वयव्यतिरेकानुविधानं॰ ×नखिंघिटःस्यात्॥३

भवतीति वक्तुमशक्यत्वात्। दूषणादर्शनमपि विवादग्रस्तत्वात्। सिद्धिरसिद्धत्वात् फलदत्तलक्षणोपपन्नत्वेनापदात् सदा रस्केत्वाददोषदर्शनाभावादित तु तर्कः प्रमाणं कोऽप्रमाणं कार्यं वाऽप्रमाणक
त्वेऽपि यथार्थप्रमाकारकं किं प्रमाणानि सम्यक् प्रमाकाराणि। अन्यां वा। अन्या चेत् कथं प्रमाणोपकारित्वं न हि घटादिज्ञानं पटादिज्ञानोपकारीति संभवति। प्रमाणान्तराणां प्रामाण्यादकाले तर्कः प्र
माणप्रयतत्वात् तत्त्वावभासात् कत्प्रमाणान्तरादपरत्वं विपर्ययोऽप्यवस्तुक्यात् ईश्वरानुमानं तर्कं विना प्रमाणमपि न स्यात्। न हि यदीश्वरः कर्ता स्यात् इति तर्कं साधमानोपकारित्वं संभवति। तत्त्वस्याप
कारित्वं प्रमाणस्यापि तर्कोपकारित्वं स्यात्। अनवस्था वा स्यात्। अतः प्रकोपि चेत् तथा वा तर्कस्य प्रमाणं वा प्रयोक्तुमशक्यत्वात्। प्रमाणं वा च मितिपतनं ... कारादिकार्यं स्यादेवं मेव
तिसंवादाद्यभ्युपसकर्तृकत्वं न स्यात्। तद्धिकार्यत्वं न स्यात्। आकाशादिरिव। ति प्रयोक्तुं शक्यत्वात्। न प्रत्यक्षस्य सामान्यविशेषविषयत्वात्। किं च तर्कस्य प्रमाणोपकारित्वमुक्तं दृष्टादि
कं कस्यचित् दृष्टं प्रमाणत्वादित्यत्र केवलात्मविनिविष्टाः संभवेन ... ज्ञातत्वात्। आप्तासत्तायां सूक्ष्मविषयत्वात् प्रमाणं प्रामाण्यं प्रवर्तमानं तु प्रमाणाधीनमिति प्रवर्तते तेषां
च प्रतिबंधकाभावस्य कार्यमात्रव्यतिरेकानुविधायित्वं तथा सामर्थ्यं तत्र भावात् स्थितत्वात्   धकप्रमाणाभावात्तु बाधकप्रतिबंधनिरासः किमर्थं क्रियते। प्रमाणादेव बाधकनिरासः प्रति
पक्षानुपलब्धप्रसंगात्। न तु बाधकप्रमाणे न तर्केण बाध्यतां न तर्केण वा बाधकः।   प्रमाणमिति संदिग्धे सकलोपासना तर्कमात्रं सहवर्तते। बाधकाभावस्यैवोपपत्तेः। साधकस्यानिर्वि
घ्नप्रवृत्त्युपपत्त्या तेन केवलं तर्कस्य प्रवृत्तिरित्युक्तम्। बाधकाभा   वसहकृतस्य प्रमाणस्य व्यापादकत्वात्। तथा च तर्कः प्रमाणकोटिनिवेशः। प्रमाप
कार्यप्रतिबंधकप्रतिबंधकतयाऽपेक्ष्यं संभवात्। एवं केवलान्वयी हेतुः   स्वीं सहकारित्वं विनिगमकाभावात् तु ज्ञातं तर्कोपयोगिनः ... प्रत्य
क्षज्ञानकर्तृत्वाभिमानाव्यवहितसामान्ये विशेषेण स्फुटदर्शितत्वात्।   स्याद्यथैव स्यात्। इत्थं तु ज्ञातत्वं तर्कसंभवात्। तत्र स्वतः सिद्धिः ...
करकज्ञातत्वे ... स्याधिकतर्कोऽति। इति तर्कस्याप्रतिबिंबितत्वे न प्रतिबंधकप्रतिबंधकत्वमिति। तन्न। अप्रतिहितत्वं किं प्रतिप्रसंगकथति तर्को ... तत्तर्कोज्ञातरेर
त्वबाधकत्वात्। अन्यथा वा नाद्यः प्रति तर्केण बाधितस्य प्रमाणाभ्यासकत्वानंगीकारात्। न द्वितीयः। तस्य प्रमाणत्वं ... किं च तर्कस्य ... प्रत्यक्षानुमानागमान
वातर्कोणास्ये न वा कश्चित्। न तावत् प्रत्यक्षं लिंगागमेष्वथात् तर्कोत्थं केवलं ... सर्वप्रमाणं शक्यं ... बाधकप्रमाणप्रतिरोधकाभावात्। ... वातध्या
प्रमाणत्वं गौरवादेः त्यादिदृष्टत्वात्। अनित्यः प्रमेयत्वादित्यादिलिंगस्यापि ... बाधकप्रमाणं ... तर्कोपत्तर्को
नासत्प्रमाणत्वाभ्युपगतं सहकारित्वं तस्य साधकत्वं बाधकत्वानंगीकारात्। अंगीकारे वा। यत्न तर्को ... तस्य तर्कस्य सामग्री ...
सिद्धिः॥ अ ... प्रतिपादकस्यानुपपत्तेः। आताव्यामित्यवहति यस्य ... संधानस्य धर्मावदने तरह इति श्रुति स्मृति सिद्धीकृत ... तर्कस्य प्रति ... सिद्धि

...सहकृतस्य प्रमाणस्य प्रमाणत्वं कर्मादिस्कं कैः॥ ...सहाभावपेक्षया ... धर्मादि विषयप्रत्यक्षे ... प्रत्यवसानवत्त्वापत्तेः ... सितेमतितर्कोवकाश इत्याद्यवदीति

=कल्पनालाघवकल्पनागौरवयोः॥४ =प्रयत्नेनादीनामाश्रयत्वेन॰

नित्यत्वात्। तन्नत्वापि नित्यत्वेन भवतीति विवादं प्रत्यनंकृत्वाच्चं कृगतः सिद्धं प्रयत्नकृत्यत्वादेः ज्ञानेच्छाप्रयत्नवत्त्वमपि साधनीयं तथा च तदाश्रयत्वेनेश्वरसिद्धिः॥ न तु मदादिकुलकार्य
मात्रसाधकः कर्तेति सिद्ध्यति। उच्यते। ईश्वरः कल्प्यमानः शरीराद्यनपेक्षज्ञानशक्तिः कल्पनीयः लाघवात् ... शरीराद्यनपेक्षो वा तत्तज्ज्ञानादेः सर्वविषयत्वं तथा च तदेकत्व
कल्पने कल्पनालाघवं न स्यात्। व्याप्तिस्तु मात्रकस्मात् कार्यसिद्धेर्नानात्वकल्पने कल्पनालाघवसार्थक्यं नास्त्येव ... तथानेके
कल्पितः। तर्हि कल्पनागौरवं स्यात्। ...
...

वाधार्थ तत्पर्यवसायित्वमसिद्धत्वान्नासिद्धत्वं । आश्रयासिद्ध्यादिरतत्पातनापि किं स्यात् । अथासिद्धत्वं व्याघात एवास्तु किं मत्तेः स्वाभाव्यं । तथा हे
त्वसिद्धिस्तर्हि देशाभावात्तां सिद्धपर्यवसायित्वात्परित्यक्ता लेदात् । इह पक्षं [illegible] तत्त्वाद्धि । व्याप्तिपक्षधर्मताप्रत्ययो हेतुः सिद्धो भवति तदसिद्धिरसिद्धिः ॥ तथा च पक्षविपक्षमात्रवृत्तिरनैकान्तिक
स्य व्याप्यत्वाभावात् व्याप्यत्वासिद्धिर्वा पक्षत्वव्याप्त्यादिनेकान्तिकस्यापि व्याप्यत्वाभावात् । व्याप्यत्वासिद्धता साध्यसाधकपक्षमात्रवृत्तेरसाधारणस्य अपि व्याप्यत्वासिद्धिस्तस्य व्याप्यभावात् । वाधे
वा कालात्ययापदिष्टत्वं प्रमाणबाधितपक्षवृत्तेः कालातीतस्य पक्षधर्मत्वासिद्धत्वं तत्त्वतो वा । तथा हि । सिसाधयिषितधर्मवान् पक्षो भवति । इह बाध्यमानत्वं सिसाधयिषितस्य धर्मस्य पक्षधर्मतया प्रक्षलक्षणा
संभवात् । तत्र वर्तमानस्य पक्षधर्मत्वासिद्धिः । न च बाधस्य पक्षलक्षणाभावः । तथा विपर्यलक्षणाभावेऽपि कांतिर्न वृत्ति । तथा च विपक्षदृष्टेति तत्र व्याप्यत्वासिद्धत्वं न स्यात् । ततः पक्षाभाव
वर्तमानत्वात्पक्षधर्मत्वासिद्धिः । किं न स्यात् । इत्याद्युपन्यस्यत्वाच्चात् । एवं पक्षलक्षणा[illegible] । तावं मन्वाना तदभावो विपक्षलक्षणाभावं मन्वानाः तत एव तत्र व्याप्यत्वासिद्धत्व
मवाप्नुवन्ति च तु । एवं सत्प्रतिपक्षितो विपक्षलक्षणाभावात् । असौ पक्षलक्षणाभावं मन्य	तथा वितथपक्षधर्मत्वासिद्धिः । किं न स्यात् । इत्यादि पक्षतादृशा यात् । अथो लक्षलक्षणा स्व
न तस्य तस्य समर्थाख्यत्वात्तत्त्वे हि न तो विवाद इति समानबलबाधितसा ।	धा विपक्षस्य सत्प्रतिपक्षस्य पक्षे संदिग्ध विपक्षवृत्तितया व्याप्यत्वासिद्धत्वं हेतुमात्र
स्य तत्तां सर्वस्यापि हेतोः पक्षवृत्तेर्मानवात् । पक्षस्य चाधुष्मितसाधकत्वे	सतिसाध्यविशिष्टधर्मसंभावनपक्षत्वादायाताश्रयासिद्धिः स्यादिति तन्नेष्टमा ।
पक्षहेतोः सर्वस्यासाध्यस्य संदिग्धत्वं प्रमाणप्रवृत्तेः पक्षत्वाभिधानादेकमावृत्ति ।	संदिग्धव्याप्तपक्षत्वमिति व्याख्यातः । प्रकृते तत्र पक्षोऽपहृत्य न तरं संदेहात् । तदं गावे कस्य
स्य तां तन्त्रात्वांव्याप्तिपक्षधर्मत्वात् समानसामग्रीसद्भावकस्य संदेहो असत्प्रतिप	क्षत्वम पंचमिति च तन्नं गौरवात् । प्रमाते न संगधी क्रियता । तत्र व्याप्तिपक्षधर्मत्वं चेदेव किम
त्यादिनिःसारदसिद्धेरुद्धत्वाभासानां सिद्ध्य[illegible]वृत्तेः सा न पिमत तथा स्वेदात् निन्नत्वं सिद्धं । इति एवमन्नापि सर्वमनैकान्तिका व्याघातरूपत्वसाने पित तत्तविन्नत्वं सिद्धमिति । न घाहि
निःसम्याभिधानत्वं कीर्तितव्याघातः । तथा च पदार्थः सिद्ध्यतु यावत् पक्ष तत्त्वाभिप्रायः सिद्ध्यति । तस्य स्वापक्षसिद्धत्वे व्याघातापदार्थत्वात् सिद्धिरत्याप्ता नापक्षत्वमानियमादृष्टा । तो
भासत्वपक्षसिद्धत्वव्याप्ताः । एवं स्यासर्वानपि क्लिप्तमध्यमापक्षितान्तरानापक्षितस्मान्निश्चयमासिद्धि हेत्वा । तस्मात्पक्षसिद्धत्वं व्याघातः । एवं स्वर्थस्याव्यवहारानापक्षितस्मानिद्वता
सिद्धि हेत्वाभासस्यास्य भावेऽव्याघातः । व्याघातपरिहारसामान्यलक्षणं तु नासिद्धि हेत्वाभासस्यास्य नसिद्धो व्याघातः । कल्पनाद्यासं स्यां समर्थोऽस्य कल्पनासार्थकं निदानं हेत्वं । तस्मान्न घाते
व्याघातः । तत्तु पक्षन्नाद्यांसम्यांसमर्थो न त्यकल्पकं सार्थकं तत् हेत्वं पक्षत्वे व्याघातः । अथादर्शनस्य संभावकत्वं नियतं हेत्वं तस्मान्न भाव व्याघातः । प्रत्येकदर्शनस्य पक्षविपक्ष
र्शनं अनिश्चयात् पक्षत्वेऽनन्निमं तं हेत्वं तस्मात्तथा च व्याघातः । अप्रतिसमाधानस्य परंपराया मानकरणां निश्चयं तत्पक्षकरणे व्याघात इति सर्वतर्कोणां व्याघातपर्यवसानमिति

=प्रमाणप्रवृत्त्यनंतरं समानप्रयोगदर्शने न साध्यसंदेहान तदंग रूपव्याप्यभावः कल्पने०